

Исаков К.А.

ДАЯРДЫГЫ МЫКТЫ ТАМСИЛЧИ

Исаков К.А.

БАСНЕПИСЕЦ С ЛУЧШЕЙ ПОДГОТОВКОЙ

Жапаркул Алыбаев кара сөздө аңгеме, очерк, фельетон, макала жазып, лирикалык жана эпикалык тектеги поэмаларды жаратып, атуулдук жана сүйүү, мекен темасындагы ички сырларын чакан ырлар аркылуу айтып, алардын айрымдарына обон жаратылса да, көп кырдуу талантынын башкы багыты сатиралык жанрларга ооп турган. Адабиятчы Б.Баймырзаев: "Алтымышынчылардын" арасынан чыккан сатирик-акындардын ичинен чыгармачылыгы өзүнчө бөлүнүп каралган, ошол эле учурда атайын окуу куралынын объектисине айланып отурган алгачкы калемгер", - деп Ж.Алыбаев тууралуу китеп жазып [1, 8], анын сатириктик жөндөмүн өзгөчө белгилейт, бирок чыгармачылык мүмкүнчүлүгү, ичкериде бугуп жаткан таланты дагы да толук ачылбай калгандыгына кейийт.

Автордун "Тамсилчилерге тамсил" деген бир ыры бар [2, 118-121].

Бул чыгарма менен таанышып чыкканда бүтүндөй кыргыз адабиятындагы тамсил жанрынын жалпы картинасы көз алдыга келет. Тамсил - бул жаныбарларды аллегориялап көрсөткөн чыгарма болгону менен анын ары жагында адамдар тургандыгы, тамсилчинин тагдыры да татаал тагдыр экендиги тамсилчилерге тамсил жазган автордун кабылдоосунан жана аны элге айтып берүүсүнөн билгичтик менен өтөт. Бал уурдады деп бал аарыны сындаган М.Борбугуловду, анын кошунасы Ысак экендигин, булардын айылы Ак-Тооктун жакынкы базары илгерки орус оторчу-көпөсүнүн ысымына коюлган Сузак районунун Кара-Алма багытындагы Архангельск деген кыштак экендигин бабына келтирип берсе, "Өгүз - спортсмен" деп аталган тамсили менен көпчүлүккө таанымал сатирик М.Турсуналиевге да ошол карт Өгүзү каарданып жаткандыгын билдирет, ал эми Кеминден келген Карышкырлар ал жердеги акын Э.Чопиевдин үстүнөн даттанышат. Мындай караганда айбанаттардын бул чогулушу, арыз жазышы, каарданып турушу жөн гана ойдон чыгарылып, кокус табылган ыкма эмес, мында сатирик-акын менен турмуштагы терс мүнөз адамдардын социалдык, көз караштык карама-каршылыгы, алардын ортосундагы ачык жана жабык да күрөштүн жалпы багыты жатат.

Алгачкы жыйнагы "Гүл жана тикенек" деп аталып, 1963-жылы чыккан. Андан кийин "Келди-кетти" (1967), "Кыял жана кытыгы" (1970), "Баягы эле Бекиш" (1974), "Күбө" (1979), "Күлкү аралаш күйдүргү" (1982), "Ток этер жери..." (1984), "Жетпей турду бир нерсе" (1988) аттуу сатиралык багыттагы китептери жарык көрдү. 1993-жылы "Тандалмалар" деген китеби басылды.

"Меймандос" Арстан" деген тамсилде Арстан "мансабына чиренип, чүйлүүсү жакасына тирелип" турса, жолунан Жолборс чыгат, аны менен кучакташып көрүшүп, үйүнө конок болуп кетүүгө чакырат, барса Арстандын аялы Кабылан экен, балдарын каарып, Арстанды акырая карап "тешип жатты денесин", Жолборс болсо "мени кайсы шамал айдап келди" деп ойлойт. Ошол кезде Кабылан күйөөсү Арстанга "үйдү карап тур" деп эшикти тарс жаап чыгып кетет. Ошондо баягы көчөдө баатырсынган Арстан башын мыкчып, Кабыландын алдында койдой жоош болуп калат. Автордун моралы болсо мындай жыйынтыкталат:

Мындай иш турмушта болору бышык.

Болгондор бар көчөдө - Арстан

Үйүндө мышык [3, 55-56].

Бул тамсилде адамдардын турмушу, күндө эле биз көрүп-билип жүргөн айрым үй-бүлөлөрдүн "ички сыры" аңтарылып, ал кишилердин эки түрдүү - үйдөгү жана көчөдөгү жүзү көрсөтүлүп берилет.

Дагы бир тамсил «Арстан өзүнө орунбасар тандаганда» деп аталат. Анын сюжети мындай: Арстан падышалык иштен чарчап, өзүнө орунбасар издейт. Ал жерде кадрлар бөлүмүнүн башчысы Тонкулдак экен, төрт кандидатура сунуш кылат. Талапкерлердин жана кадрлар бөлүмүнүн башчысынын мүнөздүү белгилерин тамсилчи өз сөзү менен жана Арстандын көзү менен мындайча ачып берет.

Тонкулдак:

"Бутунун учу менен

Басып солкулдап".

Пил:

"Кызмат дегенде ал байкуш

Жанын таштап,

Иштээрин бил".

"Өтө эле чоң далдайып,

Конторго батпайт".

Кирпичечен:

"Ишке сын көз менен карайт"

"Кебетеси серт неме"
 "Кокусунан урунуп калып
 Аныңа,
 Канталатып жүрөмбү
 Денеми".
Шумкар:
 "Өлкөнү үстүнөн карап,
 Баарын көрүп турат".
 "Аның өтө эле
 Учат дешет бийик.
 Бир күнү
 Менин кемчилигимди
 Койсо билип,
 Бүт бийлигим кетпесин
 Сүттөй ирип?!"
Түлкү:
 "Карындашың"
 "Жалпы журт билет
 Ал иштен түк жаңылбасын.
 Кыйшык иштерге барбайт,
 Өлкөнү таза кармайт".
 "Анда эле
 Ишим чаңдайт.
 Ал мени күнүгө
 Беш мерте алдайт"

Ушинтип Арстанга орунбасар болууга эч ким жарабайт. Автордун Тоңкулдак - отдел кадрды жана ал тапкан талапкерлерди мүнөздөп берүүсү жакшы табылга. Алардын ар биринин айбандык бейнеси менен адам түспөлүндөгү кебетелери, иш аракеттери автордук призмадан туура өткөрүлгөн жана ар биринин сатиралык образы жаратылган. Өзүнө орун басар тандаган падышанын да тандалып жаткандар тууралуу айткан сын пикирлери эптүү, жүйөөсү бар. Ошол эле кезде өзүнөн башкага ишенбеген, башкалардын оң жактарын көрө албаган, бийликти түбөлүк кармап тургусу келген Арстандын да образы көз алдыбызга таамай тартылат.

Ошентип орун басар табылбай турат, андан ары окуя мындайча уланат:

Ошондо Арстан ачууланып:
 Мага теңдеш орунбасар
 Бу дүйнөдө жок турбайбы! -
 Деп чаңырды.
 Ошо замат кайдандыр:
 "Ооба, Сизге теңдеш
 Жок, Жок!" деген сөз
 Кулагына жаңырды
 Жалт караса:
 Бутакта отурган экен
 Тоту куш кооз кемселчен.
 Арстан:
 -Кушсуңбу, жана мени
 Кайталаган, сен?
 -Ооба, таксыр,
 Мен, мен...
 Азамат десе!
 Мына, сен жарайсың
 Орунбасарлыкка.
 Сенин, - дептир, -
 Келечегин кең! [2, 158-160]

Ошентип ойлобогон жерден Тотукуш падыша Арстанга орунбасар болуп отуруп калат. Мындай болушунун себеби - биринчиси, Арстандын бийликке ач көздүгүндө, экинчиси, Арстандын кошоматчылыкты сүйөрүндө. Натыйжада бийликке өз башчысынын гана айтканы менен болгон Тотукуш келет. Тамсилчинин табылгасы - ар бир жаныбарды мүнөздөп келе жатып, кокусунан эле чыга калган Тотукуштай кокусунан бул

образды киргизе калуу менен бийликке жетүүнүн жана бийликти кармап туруунун системаларга жана доорлорго баш ийбеген, түбөлүктүү келе жаткан айла-амалдарын көрсөткөндүгүндө.

Адабиятчы К.Артыкбаев мындай деп жазат: "...анын сатиралык чыгармаларынын турмуштук пайдубалы бекем, реалисттик негизи ынанымдуу, алымдуу, тагыраак айтканда, күнүмдүк саясаттын талабынан эмес, турмуштун түбөлүктүү агымынын өзүнөн алынгандыгы менен таасирдүү жана өмүрлүү. Экинчиден, автордун сатиралык ырлары курч, күйдүргүлүү, куйкумдуу сөздөргө бай, бул жагынан анын табылгалары мол" [4, 11] Ж.Алыбаевдин сатиралык чыгармалары, анын ичинде тамсилдери өзгөчө жеңил окулат, Ал ыр саптарын татаалдаштырып, көп каарман киргизип, сюжетти чоюп ийбейт. Анын башкы өзгөчөлүгү - тамсилдеринин жеңилдигинде, түшүнүүгө оңойлугунда, ойду айтып берүүсүнүн ыктуулугунда. Дал мына ушунусу менен коомдун тазалагы үчүн "дезинфекторлук" (Б.Баймырзаевдин термини) кызмат аткарып, өзүнүн элестүү жана юморлуу "Индирибайларын" элге сунду жана чыгармачылык жолунда Мидин Алыбаевден устаттык таасир алганын даана көрсөтүүгө аракет кылды. "Эшектер кеби" аттуу тамсилди окусаңыз, акындын Эшектерди биздин арабызда эле жүргөн карапайым аялдардын күнүмдүк бытовоей темадагы ушак-айың сүйлөшүүсүндөй жеңилдикти жана табигыйлыкты туясың.

Кезигип калып эки Эшек,
 Жөн-жай сурашыптыр.
 Минтип тил безеп:
 -Баягы Арстандын аялычы -
 Кабылан?
 -Цирктегиби? Мен тааныган?!
 -Ооба. Анын айлыгы көбөйгөнгө
 Тимеле,
 Чамгарактап калыптыр го абыдан!
 -Аа, кокуй эси жок десе
 Айлыгы көп болгону менен
 Айтканын кылбаса артисттин
 Жонуна камчы ойноп,
 Башына катылып жүгөн-тизгин,
 Жүргөнчө,
 Жашообуз мыкты биздин:
 Кааласак оонайбыз күлгө.
 Кыйкыргың келсе - маркамат:
 Озондой бер,
 Күндүз да, түндө!
 Машина көбөйгөн кылымда
 Бизди эстеген эл жок,
 Бош жүрөбүз мүлдө!
 Ошон үчүн курдаш
 Кабыланга ич тарып күлбө!
 Окуучум,
 Ошондон калса керек
 Бул сөз:
 "Айга жетпеген сон
 Аны көрүп үрбө". [2, 220-221]

Эшектерди ушакчы аялдарды туюнтуусу жана цивилизациянын таасиринен улам алардын бош калышын көрсөтүүсү окурмандарга жакын жана кадыресе турмуштун бир көрүнүшү катары туюлат.

Ооба, Ж.Алыбаев бир кыйла жакшы тамсилдерди жаратты. Бирок, алдыкы орунга чыга албады, анын ээ негизги себеби атайын тамсилдер жыйнагын чыгара албагандыгында жана тамсилдерди аз жазгандыгында болуш керек.

Адабияттар:

1. Баймурзаев Б. Жапаркул Алыбаевдин чыгармачылыгы. Окуу куралы. - Б., 2003, 8 б.
2. Алыбаев Ж. Тандалмалар. - Б., 1993
3. Алыбаев Ж. Тунук булак. Ырлар жана поэмалар. - Ф., 1975
4. Артыкбаев К. Баралында бааланбай калган талант / китепте: Алыбаев Ж. Тандалмалар. Түз. К. Артыкбаев. - Б., 1993, 11-б.